

Βασίλης Κόντης

Η διεθνής διάσταση του εμφύλιου πολέμου στην Ελλάδα
(1946-1949)

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου τα σπέρματα του διχασμού είχαν γίνει εμφανή στα ελληνικά πολιτικά πράγματα. Αυτή η πολιτική διαίρεση, που συνεχίστηκε και μετά την επίσημη λήξη του πολέμου, αποτέλεσε το πρώιμο σκηνικό της καινούριας ψυχροπολεμικής σύγκρουσης και συνέβαλε, σε μέγιστο βαθμό, στην ανάμιξη της πολιτικής των Τριών Μεγάλων μέσα και γύρω από την ελληνική αρένα. Η σπουδαιότητα της Ελλάδας καθοριζόταν από την αξία της γεωγραφικής της θέσης σε σχέση με την πολιτική των Τριών Μεγάλων και από τη διαφαινόμενη διαμάχη μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Μεγάλης Βρετανίας, με τις Ηνωμένες Πολιτείες να υποστηρίζουν σταδιακά τη βρετανική πολιτική στην Ελλάδα.

Ο αντικειμενικός σκοπός της Μεγάλης Βρετανίας ήταν να κρατήσει την Ελλάδα έξω από την τροχιά της Σοβιετικής Ένωσης. Για να πετύχει το στόχο της, η Μεγάλη Βρετανία έκλεισε μια μυστική συμφωνία με τη Σοβιετική Ένωση τον Οκτώβριο του 1944. Σύμφωνα με αυτήν η Ρουμανία και η Βουλγαρία παραχωρήθηκαν στη σοβιετική σφαίρα επιρροής και η Ελλάδα στη βρετανική. Ως αποτέλεσμα αυτής της συμφωνίας, τα βρετανικά στρατεύματα εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα στα μέσα Οκτωβρίου του 1944. Αυτά τα βρετανικά στρατεύματα έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στην καταστολή της κομμουνιστικής εξέγερσης το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου. Μετά τον πόλεμο, ο ρόλος τους περιοριζόταν στην υπεράσπιση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας από εξωτερικούς εχθρούς.

Το 1944 η επίσημη πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών θεωρούσε την Ελλάδα ως κατεχοχόν αντικείμενο της βρετανικής ευθύνης και γι' αυτό πρόσφερε την υποστήριξη της στη βρετανική πολιτική. Και οι δύο δυνάμεις, ωστόσο, επιθυμούσαν να εξουδετερώσουν την ελληνική αριστερά μέσω ενός κεντρο-δεξιού συνασπισμού. Πίστευαν ότι το πρόβλημα της Ελλάδας οφειλόταν στο συνδυασμό των εσωτερικών αδυναμιών, σε μεγαλύτερο ποσοστό, με τις εξωτερικές πιέσεις. Αυτοί οι δύο παράγοντες καθιστούσαν την Ελλάδα ένα κλασικό παράδειγμα του πώς μία χώρα μπορεί να καταρρεύσει, εκτός αν της παρασχεθεί εξωτερική βοήθεια. Μεταξύ της κομμουνιστικής εξέγερσης το 1944 και της προσφοράς του Τρούμαν να βοηθήσει την Ελλάδα το 1947, οι Ηνωμένες Πολιτείες, κάτω από την πίεση των γεγονότων που προκάλεσαν οι διαρκώς επιδεινούμενες σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση, πέρασαν από μια παθητική ιδεαλιστική πολιτική σε έναν ενεργό ρεαλιστικό ρόλο στις ελληνικές υποθέσεις. Αυτή η μετάβαση δεν συνέβη μέσα σε μία νύχτα. Μετά τη Γιάλτα, μια σειρά από πολιτικά, οικονομικά και άλλα μέτρα που σχετίζονταν με την Ελλάδα οδήγησαν τις Ηνωμένες Πολιτείες σε τέτοια θέση, ώστε η απόφαση να βοηθήσουν τη χώρα το 1947 να αποτελεί το επόμενο λογικό βήμα στην πολιτική που είχαν ακολουθήσει μέχρι τότε στις σχέσεις τους με τη

Σοβιετική Ένωση στην Ελλάδα¹.

Η Μεγάλη Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες θεώρησαν την κρίση στην Ελλάδα ως μέρος του σοβιετικού σχεδίου να μετατρέψει τη χώρα σε λαϊκή δημοκρατία. Η απόφαση να βοηθήσουν την Ελλάδα ήταν σημαντική και από την άποψη της διατήρησης της σταθερότητας στην Τουρκία επίσης. Αν οι κομμουνιστές κατόρθωναν να πάρουν τον έλεγχο στην Ελλάδα, η Τουρκία και, συνακόλουθα, ολόκληρη η Εγγύς Ανατολή θα απειλούνταν εξαιτίας της στρατηγικής θέσης της ελληνικής ενδοχώρας και των νησιών. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος είχε δείξει ότι, με την Ελλάδα υπό την κατοχή των Γερμανών, οι Σύμμαχοι έχαναν τον έλεγχο της Ανατολικής Μεσογείου. Το ίδιο θα μπορούσε να συμβεί αν η Σοβιετική Ένωση καταλάμβανε την ίδια στρατηγική περιοχή.

Σε ό,τι αφορά την κομμουνιστική εξέγερση στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 1944, η Σοβιετική Ένωση ακολούθησε μια καιροσκοπική πολιτική: αν η εξέγερση ήταν επιτυχής, τόσο το καλύτερο γι' αυτήν, ενώ αν αποτύχαινε, τότε οι Σοβιετικοί θα μπορούσαν να διατείνονται για την αθωότητα και την καλή τους πίστη στη συμφωνία της Μόσχας μεταξύ Τσόρτσιλ και Στάλιν. Ήταν οπωσδήποτε προς όφελος των Σοβιετικών να παραμείνουν πιστοί στη συμφωνία του Οκτωβρίου. Η Γιάλτα είχε προγραμματιστεί για το Φεβρουάριο και λίγα θα μπορούσαν να κερδίσουν αν πήγαιναν στη Διάσκεψη κατηγορούμενοι από τους Βρετανούς ότι παραβίασαν τη συμφωνία σχετικά με τις σφαίρες επιρροής. Ο Στάλιν επέτρεψε στους Βρετανούς να συντρίψουν την εξέγερση, επειδή γνώριζε πολύ καλά ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την ελληνική αναταραχή και τα βρετανικά αντίμετρα για να δικαιολογήσει τις ενέργειες που θα ήταν απαραίτητες προκειμένου να καταπνίξει τυχόν ταραχές στην Ουγγαρία, τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία². Πράγματι, όταν στις 26 Φεβρουαρίου 1945 ο Andrej Vyshinsky, ο Σοβιετικός αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών, απαίτησε από το βασιλιά Μιχαήλ της Ρουμανίας να διορίσει μια νέα κυβέρνηση υπό κομμουνιστικό έλεγχο, πράγμα που αποτελούσε κατάφωρη παραβίαση της Διακήρυξης της Γιάλτας για την απελευθερωμένη Ευρώπη, ο Τσόρτσιλ δίστασε να επέμβει. Φοβόταν ότι ο Στάλιν θα μπορούσε να πει "δεν αναμίχθηκα στις ενέργειές σας στην Ελλάδα, γιατί εσείς δεν μου δίνετε την ίδια ελευθερία στη Ρουμανία;"³.

Κατά την περίοδο που ακολούθησε την εξέγερση του Δεκεμβρίου, η εσωτερική διαμάχη στην Ελλάδα συνδέθηκε με την αντιπαλότητα μεταξύ της Ρωσίας και των δυτικών δυνάμεων στα Βαλκάνια, δίνοντας έτσι μεγάλη διεθνή διάσταση στον ελληνικό πολιτικό αγώνα. Στα τέλη του 1945, η αμερικανική κυβέρνηση, παρόλο που ενδιαφερόταν για το πρόβλημα της Ελλάδας, δεν τη διευκόλυνε στη σύναψη δανείων. Οι Αμερικανοί χρησιμοποιούσαν τη δυνατότητα δανεισμού ως μέσο για την άσκηση πολιτικής πίεσης, χωρίς άμεση επέμβαση στη χώρα.

¹ Βασίλης Κόντης, *Η Αγγλοαμερικανική Πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα: 1945-1949*, Θεσσαλονίκη 1984, *passim*.

² *Ibid.*, σ. 68.

³ *Ibid.*, σ. 69.

Το 1945, η ελληνική εξωτερική πολιτική, εκτός από τον αντικειμενικό στόχο της εξασφάλισης βοήθειας για μια οικονομική ανάκαμψη, ενδιαφερόταν κυρίως για το πρόβλημα των εθνικών της διεκδικήσεων, οι οποίες βασίζονταν σε στρατηγικά και ιστορικά επιχειρήματα. Η Ελλάδα διεκδικούσε τη Βόρεια Ήπειρο από την Αλβανία, τα Δωδεκάνησα από την Ιταλία και έναν επαναπροσδιορισμό των ελληνο-βουλγαρικών συνόρων. Από το σύνολο των διεκδικήσεων είχαν απορριφθεί σιωπηρά τα ζητήματα των ελληνο-γιουγκοσλαβικών συνόρων και της Κύπρου. Από την άλλη πλευρά, οι Έλληνες κομμουνιστές απαιτούσαν την επιστροφή της Κύπρου από τη Μεγάλη Βρετανία και των Δωδεκανήσων από την Ιταλία⁴. Το ΚΚΕ πίστευε ότι μόνο η Σοβιετική Ένωση και καμία άλλη δύναμη ήταν σε θέση να βοηθήσει στη διευθέτηση των ελληνικών εθνικών διεκδικήσεων. Επιπλέον, δήλωσε ότι η ελληνική κυβέρνηση θα έπρεπε να αναγνωρίσει την ονομαζόμενη "Μακεδονική μειονότητα". Αυτό το πρόβλημα, συνδυαζόμενο με τις επιθυμίες του Τίτο να δημιουργήσει ένα "αυτόνομο μακεδονικό κράτος", περιέπλεξε σε μέγιστο βαθμό το ζήτημα των ελληνικών εθνικών διεκδικήσεων⁵.

Τα αρχεία αυτής της περιόδου δεν αφήνουν καμία αμφιβολία ότι η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση επιδίωξε να αναβιώσει και να προωθήσει ένα αποσχιστικό κίνημα μεταξύ των "Σλαβομακεδόνων" της Ελλάδας. Αυτό έθεσε τους Έλληνες κομμουνιστές σε αμηχανία. Γενικά, η ελληνική αριστερά δεν υποστήριξε τους γιουγκοσλαβικούς μηχανισμούς στην ελληνική Μακεδονία.

Την άνοιξη του 1946, οι διεθνείς περιπλοκές του συνεχιζόμενου εμφύλιου πολέμου φαίνεται πως προκάλεσαν μια πιο θετική αμερικανική πολιτική.

Αυτό τον καιρό, η ελληνική κυβέρνηση δεν ζητούσε μόνο μία αύξηση των ενόπλων δυνάμεων, αλλά απαιτούσε περισσότερη οικονομική βοήθεια από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Μεγάλη Βρετανία. Οι εντεινόμενες δραστηριότητες των ανταρτών μέσα στην Ελλάδα είχαν σημαντική επίδραση στις οικονομικές συνθήκες. Η κυβέρνηση δεν μπορούσε να αναπτύξει μια αποτελεσματική οικονομική πολιτική και η ροή των προσφύγων από τα χωριά προς τις μεγάλες πόλεις αποτελούσε μεγάλο βάρος για τον προϋπολογισμό. Οι ανταρτικές δραστηριότητες παρεμπόδιζαν τις επικοινωνίες και τη μεταφορά αγαθών και απειλούσαν την Ελλάδα με οικονομική κατάρρευση.

Η επιδείνωση στην Ελλάδα έθεσε το δίλημμα στις Ηνωμένες Πολιτείες: Οι Αμερικανοί έπρεπε είτε να αποφύγουν περαιτέρω ανάμιξη και να διατρέξουν τον κίνδυνο να δουν την Ελλάδα να γίνεται λαϊκή δημοκρατία είτε να αναμιχθούν περισσότερο στα εσωτερικά πράγματα της χώρας, πιέζοντας την ελληνική κυβέρνηση να πάρει άμεσα και δραστικά μέτρα για να αντιμετωπίσει τις οικονομικές δυσκολίες. Η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν ενήμερη των μεγάλων δυσκολιών που πίεζαν την Ελλάδα· έλπιζε, ωστόσο, ότι η ελληνική κυβέρνηση, αναλαμβάνοντας σταθερή δράση και όντας ταυτόχρονα βέβαιη για την αποστολή εξω-

⁴ Basil Kondis, "Greek National Claims and the British", *Etudes Balkaniques*, 2 (1988), Sofia, σ. 15-16.

⁵ *Ibid.*, σ. 16-18.

τερικής βοήθειας, θα μπορούσε να οδηγήσει τη χώρα στο δρόμο της οικονομικής ανάκαμψης.

Το φθινόπωρο του 1946, η σοβαρή ανησυχία για την επιδεινούμενη εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα και την αυξανόμενη ένταση κατά μήκος των βόρειων ελληνικών συνόρων οδήγησε σε μια επανεκτίμηση της αμερικανικής πολιτικής. Στις 12 Σεπτεμβρίου 1946 ο William Clayton, υφυπουργός Εξωτερικών, υποστήριξε ότι, εν όψει της πολιτικής που η Σοβιετική Ένωση φαινόταν να ακολουθεί με στόχο να υπονομεύσει τη σταθερότητα και να θέσει υπό τον έλεγχό της τις χώρες της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, όπως την Ελλάδα, την Τουρκία και το Ιράν, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έπρεπε να αναθεωρήσουν την πολιτική τους σχετικά με την πώληση όπλων και να είναι έτοιμες να πουλήσουν όπλα στην Ελλάδα, αν η τελευταία το ζητούσε⁶. Λίγο αργότερα ο James Byrnes, υπουργός Εξωτερικών, ανέφερε συγκεκριμένα την Ελλάδα και την Τουρκία ως φίλους που χρειάζονταν βοήθεια εξαιτίας της απειλητικής στάσης της Σοβιετικής Ένωσης. Νωρίτερα, στο Συνέδριο της Ειρήνης στο Παρίσι, ο Byrnes είχε συμφωνήσει με τη βρετανική κυβέρνηση ότι η Ελλάδα έπρεπε να αποβλέπει στη Μεγάλη Βρετανία περισσότερο παρά στις Ηνωμένες Πολιτείες για όπλα και στρατιωτικό εξοπλισμό, ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες θα προσπαθούσαν να ενισχύσουν την οικονομική θέση της χώρας⁷.

Στις 3 Σεπτεμβρίου, η Τράπεζα της Ελλάδας ζήτησε από τη Federal Reserve Bank της Νέας Υόρκης μια πίστωση δέκα εκατομμυρίων δολλαρίων, έναντι μεταφοράς της στερλίνας στην πίστωση του λογαριασμού της Federal Bank με την Bank of England. Αρχικά η Federal Bank αρνήθηκε να συμμετάσχει στη συναλλαγή. Αργότερα όμως η Federal Reserve Bank της Νέας Υόρκης, λαμβάνοντας υπόψη τη στάση του Byrnes, παραχώρησε στην Ελλάδα μια πίστωση δέκα εκατομμυρίων οχτακοσίων χιλιάδων δολαρίων⁸.

Στο σημείο αυτό, μια παραπέρα ένδειξη του ενδιαφέροντος του State Department για την ελληνική κατάσταση αποτελεί το μνημόνιο του Loy Henderson της 25ης Σεπτεμβρίου, που αφορούσε στην Ελλάδα. Ο Henderson, διευθυντής του Γραφείου Υποθέσεων της Εγγύς Ανατολής και της Αφρικής του State Department, υποστήριξε ότι υπήρχαν πολλές ενδείξεις πως η Ελλάδα εξελισσόταν σε εστία έντασης των διεθνών σχέσεων και ότι η μοίρα της κατά τους επόμενους λίγους μήνες μπορούσε να αποτελέσει αποφασιστικό παράγοντα για το μελλοντικό προσανατολισμό της Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Το μνημόνιο επισήμαινε την επιδείνωση της ελληνικής οικονομικής κατάστασης και το χαμηλό ηθικό, αποτέλεσμα της έχθρας που γεννήθηκε από τις ανταρτικές ωμότητες και τις συγκρούσεις. Αυτή η έχθρα διατηρήθηκε ζωντανή από τη σκληρή αδιαλλαξία μερικών ακροδεξιών μελών της κυβέρνησης και από τις δραστηριότητες μιας, όπως φαίνεται, καλά

⁶ United States Department of State, Foreign Relations of the U.S., Diplomatic Papers, 1946, *The Near East and Africa*, Vol. VII, Washington, DC, 1969, σ. 209-213. Στο εξής ως FR.

⁷ FR, 1946, VII, σ. 262-263. Thomas Paterson, *Soviet American Confrontation Post-war Reconstruction and the origins of the Cold War*, Baltimore 1973, σ. 188.

⁸ FR, 1946, VII, σ. 232.

οργανωμένης και εξοπλισμένης κομμουνιστικής μειονότητας που υποστηριζόταν από την Ε.Σ.Σ.Δ. και τους σοβιετικούς δορυφόρους. Στη συνέχεια, έδινε έμφαση στο γεγονός ότι ήταν η μόνη χώρα της Βαλκανικής που δεν είχε ακόμη περιέλθει υπό σοβιετική ηγεμονία. Επιπλέον, η Ελλάδα και η Τουρκία αποτελούσαν εμπόδιο για τη σοβιετική κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο, μια ζωτικής σημασίας οικονομική και στρατηγική περιοχή. Αν η ελληνική ενδοχώρα και τα νησιά αφήνονταν να περάσουν κάτω από σοβιετική επιρροή, η Σοβιετική Ένωση θα ήταν πλέον σε θέση να ασκεί ισχυρή πίεση στην Τουρκία. Επομένως, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν μπορούσαν να παραμείνουν αδρανείς μπροστά στους ελιγμούς και τα τεχνάσματα που έδειχναν την πρόθεση της Σοβιετικής Ένωσης να επεκτείνει τη δύναμή της, υποτάσσοντας την Ελλάδα στη θέλησή της και χρησιμοποιώντας την έπειτα ως βάση για μια περαιτέρω επέκταση της επιρροής της. Η αμερικανική πολιτική, συνέχιζε ο Henderson, έπρεπε να κάνει ξεκάθαρο στον κόσμο ότι ήταν αποφασισμένη να μείνει η Ελλάδα ανεξάρτητη και υπεύνηνη για τις εσωτερικές της υποθέσεις και ότι ήταν έτοιμη να πάρει τα κατάλληλα μέτρα για να υποστηρίξει την εδαφική και πολιτική ακεραιότητα της Ελλάδας, ως σημαντικής για την ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών. Τέλος, παρόλο που ο Henderson αναγνώριζε ότι η Μεγάλη Βρετανία είχε την κατεξοχήν ευθύνη για τον εφοδιασμό της Ελλάδας με στρατιωτικό εξοπλισμό, πίστευε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να είναι έτοιμες, σε περίπτωση βρετανικής αδυναμίας, να πουλήσουν στην Ελλάδα όπλα αρκετά για τη διατήρηση της εσωτερικής τάξης και την υπεράσπιση της εδαφικής της ακεραιότητας. Επίσης, συνιστούσε να παραχωρήσει η Export-Import Bank οικονομική βοήθεια στην Ελλάδα, να σταλεί αμέσως μια αμερικανική οικονομική αποστολή και να γίνουν τα απαραίτητα βήματα από την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών, ώστε να διευκολυνθεί η Ελλάδα στην ανεύρεση αγορών για εξαγωγές και στον εφοδιασμό με αγαθά από την αμερικανική αγορά⁹.

Το μνημόνιο του Henderson, το οποίο διευκρινίζει και σχηματοποιούσε την αμερικανική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα, επιδοκιμάστηκε και από τον Byrnes¹⁰. Ως το φθινόπωρο του 1946, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν υπογραμμίσει το αυξανόμενο ενδιαφέρον τους για την Ανατολική Μεσόγειο και είχαν δείξει ότι θεωρούσαν ζωτικής σημασίας τις πετρελαιοπηγές της Μέσης Ανατολής και τη στρατηγική θέση της Ελλάδας και της Τουρκίας.

Παρόλο που το θέμα της οικονομικής βοήθειας συνέχιζε να συζητείται κατά το φθινόπωρο του 1946, υπήρχαν πολυάριθμες ενδείξεις ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν πρόθυμες να εγκρίνουν στρατιωτική και οικονομική βοήθεια προς την Ελλάδα. Στις αρχές Οκτωβρίου, στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι, ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Τσαλδάρης συναντήθηκε με τον υπουργό Εξωτερικών Byrnes, ο οποίος είπε στον Τσαλδάρη ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έστελναν μια οικονομική αποστολή για να παρακολουθήσει την ελληνική οικονομική κατάσταση, ότι η Ελλάδα θα έπαιρνε ένα μεγάλο μερίδιο από τη βοήθεια μετά την UNRRA και ότι η

⁹ FR, 1946, VII, Henderson's Memorandum regarding Greece, σ. 240-245.

¹⁰ *Ibid.*, σ. 240.

αμερικανική κυβέρνηση θα έκανε ό,τι μπορούσε για να διαθέσει επιπλέον στρατιωτικό υλικό στην Ελλάδα. Ο Τσαλδάρης, με ένα υπόμνημα προς τον υπουργό Εξωτερικών, ζήτησε από τις Ηνωμένες Πολιτείες δάνειο ύψους πενήντα εκατομμυρίων δολαρίων. Χωρίς ένα τέτοιο δάνειο, ανέφερε το υπόμνημα, η Ελλάδα θα έπεφτε σε μια κατάσταση έσχατης οικονομικής εξάντλησης¹¹.

Στην Ελλάδα, στα μέσα Οκτωβρίου, η στρατιωτική και οικονομική κατάσταση είχε γίνει πολύ σοβαρή. Πρόσφυγες από την ύπαιθρο έρχονταν στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, το ξένο συνάλλαγμα είχε εξαντληθεί και μια βαθειά αίσθηση πανικού επικρατούσε στη χώρα. Εξαιτίας της αύξησης των στρατιωτικών δαπανών, το κόστος ζωής ανέβαινε διαρκώς. Η βρετανική κυβέρνηση αρνήθηκε να ικανοποιήσει το ελληνικό αίτημα για αποστολή περισσότερων όπλων προκειμένου να ενισχυθεί η δύναμη του στρατού, επειδή δεν μπορούσε να αναλάβει την υποχρέωση να στηρίξει ένα μεγαλύτερο ελληνικό στρατό. Από το άλλο μέρος, οι Ηνωμένες Πολιτείες έστειλαν οκτώ Αμερικανούς αξιωματικούς του στρατού στην Αθήνα, οι οποίοι θα συμπεριλαμβάνονταν στο επιτελείο του στρατιωτικού ακολουθού. Οι *New York Times* ανέφεραν ότι η αποστολή αυτών των αξιωματικών έδειχνε το αυξανόμενο αμερικανικό ενδιαφέρον για την επιδείνωση της κατάστασης στη Βόρεια Ελλάδα¹².

Την περίοδο αυτή η αμερικανική κυβέρνηση ανησυχούσε πάρα πολύ για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα. Οι Αμερικανοί αναζητούσαν τρόπους για να πείσουν την ελληνική κυβέρνηση να ακολουθήσει μια πολιτική μετριοπάθειας. Σκέφτονταν ότι το καλύτερο που θα μπορούσε να γίνει ήταν μια συνομιλία του Αμερικανού πρεσβευτή με το βασιλιά. Πράγματι, στις 11 Οκτωβρίου, ο Mac Veagh επισκέφτηκε το βασιλιά και πρότεινε να αναλάβει προσωπικά την αρχηγία, να επιμείνει ώστε οι πολιτικοί ηγέτες να συμφωνήσουν για το σχηματισμό μιας ευρείας αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, να δείξει ανεκτικότητα, δικαιοσύνη και έλεος, να επιτρέψει τις διαφορετικές πολιτικές απόψεις, να μη διώξει κανέναν ποινικά, εκτός από εκείνους που είχαν διαπράξει συγκεκριμένα αδικήματα, και τέλος να ελευθερώσει όλους εκείνους που είχαν φυλακιστεί για πολιτικά εγκλήματα. Αν ένα τέτοιο πρόγραμμα εφαρμοζόταν, δήλωσε ο MacVeagh, το 70% των “ληστοσυμμοριτών” θα εξαφανιζόταν¹³.

Η αμερικανική κυβέρνηση, έχοντας επανεκτιμήσει τη γενική της πολιτική προς την Ελλάδα, πίστευε ότι θα έπρεπε να γίνει ξεκάθαρο στο βασιλιά και τους Έλληνες κυβερνητικούς παράγοντες ότι η ενεργός αμερικανική υποστήριξη μιας ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας της χώρας βασιζόταν στην προϋπόθεση ότι η ελληνική κυβέρνηση θα αποκήρυσσε την επιθετική πολιτική της και ότι η άκρα δεξιά θα προσχωρούσε οπωσδήποτε στο κέντρο. Ότι η ασφάλεια της Ελλάδας ήταν ζωτικής σημασίας για τις Ηνωμένες Πολιτείες, είχε φανεί από ένα γράμμα του προέδρου Τρούμαν προς το βασιλιά Γεώργιο. Το γράμμα ανέφερε ότι,

¹¹ Η. Οικονόμου-Γκούρας, *Το Δόγμα Τρούμαν*, Αθήνα 1957, σ. 26.

¹² *New York Times*, 22 Οκτωβρίου 1946.

¹³ FR, 1946, VII, σ. 233-235.

προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα στην Ελλάδα να πολεμήσει για την ανεξαρτησία και τη διατήρηση της εδαφικής της ακεραιότητας, οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν έτοιμες να προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια και εφόδια. Ο πρόεδρος σημείωνε ότι η ελληνική κυβέρνηση έπρεπε να προσπαθήσει να πείσει την αμερικανική κοινή γνώμη πως οι ηγέτες της Ελλάδας δεν αποτελούσαν μια ολιγαρχία αντιδραστικών, ότι οι δημοκρατικοί θεσμοί βρίσκονταν σε πλήρη λειτουργία και ότι όλος ο ελληνικός λαός, εκτός των κομμουνιστών, ήταν ενωμένος. Αν ο αμερικανικός λαός πειθόταν, θα ήταν έτοιμος να υποβληθεί στις καινούριες οικονομικές θυσίες που συνεπαγόταν η βοήθεια προς την Ελλάδα. Ο πρόεδρος Τρούμαν πρότεινε ότι ο καλύτερος τρόπος για να πειστεί ο αμερικανικός λαός ήταν να διευρυνθεί η ελληνική κυβέρνηση, να αποφευχθούν οι υπερβολές και να αναδιοργανωθεί ταχύτατα ο στρατός¹⁴. Έτσι, στο τέλος Οκτωβρίου 1946, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν την πρόθεση να χορηγήσουν άμεση βοήθεια στην Ελλάδα, πηγαίνοντας πέρα από την απλή ηθική υποστήριξη και την επίδειξη δύναμης με ναυτικές επισκέψεις. Ο Έλληνας πρεσβευτής στην Ουάσινγκτον ανέφερε αμέσως μετά το μήνυμα του Τρούμαν ότι η άμυνα της Ελλάδας αποτελούσε πραγματικό μέλημα των Ηνωμένων Πολιτειών. Οι Αμερικανοί είχαν διαβεβαιώσει την ελληνική κυβέρνηση ότι η ακεραιότητα της χώρας αποτελούσε βασικό σημείο της αμερικανικής πολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο. Η άσκηση αυτής της πολιτικής θα γινόταν περισσότερο αποτελεσματική αν η Ελλάδα σχημάτιζε μια κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Οι Αμερικανοί, με πολλή αφέλεια, πίστευαν ότι οι συνθήκες που ευνοούσαν την ανάπτυξη της κομμουνιστικής δύναμης θα εξαφανίζονταν, αν εφαρμόζονταν οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις από μια κυβέρνηση συνασπισμού των κεντρών και των σοσιαλιστικών δημοκρατικών κομμάτων.

Στις 31 Οκτωβρίου, σε συμφωνία με την αμερικανική υπόδειξη, έγιναν προσπάθειες για το σχηματισμό μιας κυβέρνησης συνασπισμού. Οι ηγέτες των κομμάτων της αντιπολίτευσης, Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Γεώργιος Παπανδρέου και Θεμιστοκλής Σοφούλης, συμφώνησαν να ενωθούν υπό τον Τσαλδάρη· απαιτούσαν όμως τα υπουργεία Εξωτερικών, Οικονομικών, Συντονισμού και Πολέμου. Όταν το Λαϊκό Κόμμα αρνήθηκε να παραδώσει αυτά τα χαρτοφυλάκια, οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν. Στις 4 Νοεμβρίου, ο Τσαλδάρης σχημάτισε μία ακόμη κυβέρνηση, με την ίδια περίπου σύνθεση¹⁵.

Παρόλο που οι Αμερικανοί δεν αναμιγνύονταν ακόμη άμεσα στις ελληνικές εσωτερικές υποθέσεις, τόνιζαν ωστόσο προς την ελληνική κυβέρνηση την ανάγκη για κυβερνητικές αλλαγές, ως προϋπόθεση για οποιαδήποτε οικονομική βοήθεια. Αυτό εκφράστηκε πολύ καθαρά σε ένα υπόμνημα του Acheson, το οποίο υπογράμμιζε τα βήματα που οι Αμερικανοί θεωρούσαν αναγκαία, πριν η Ελλάδα μπορέσει να πετύχει ένα οποιοδήποτε βαθμό οικονομικής σταθερότητας. Ο Acheson πρότεινε ότι “για να επιταχυνθεί η ελληνική ανάκαμψη, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να ληφθούν τα εξής μέτρα: (α) να ενθαρρυνθούν οι εξαγωγές· (β) να μεγιστοποιηθεί η

¹⁴ Stefan Xydis, *Greece and the Great Powers 1944-1947*, Thessaloniki 1963, σ. 400-401.

¹⁵ Οικονόμου-Γκούρας, *Το Δόγμα Τρούμαν*, σ. 29.

εσωτερική παραγωγή των αναγκαίων αγαθών· (γ) να μειωθούν οι μη παραγωγικές κυβερνητικές δαπάνες, ώστε να προκύψουν διαθέσιμα κεφάλαια για την ανασυγκρότηση και να πραγματοποιηθούν μεταρρυθμίσεις στην κυβερνητική διοίκηση και τη φορολογία· (δ) να επιτευχθεί ο έλεγχος και η αποτελεσματική χρησιμοποίηση του ξένου συναλλάγματος που κέρδιζε η εθνική οικονομία· και (ε) να ετοιμαστεί ένα πρόγραμμα ανασυγκρότησης που θα καθορίζει τις προτεραιότητες, μέσα στα πλαίσια της ελληνικής οικονομίας και θα φέρει σε πέρας την ανασυγκρότηση, ως τα όρια των διαθέσιμων πόρων”¹⁶. Η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών πίστευε ότι η επικρατούσα αντίληψη στην Ελλάδα πως η εξωτερική βοήθεια θα μπορούσε να φανεί αποτελεσματική χωρίς τη λήψη δραστηκών μέτρων στην εσωτερική πολιτική, αποτελούσε ένα μείζον εμπόδιο για την ανάκαμψη. Οι Αμερικανοί κινούνταν προς την παροχή οικονομικής βοήθειας, αλλά είχαν ιδιαίτερα ενοχληθεί από την αποτυχία της Ελλάδας να σχηματίσει μια κυβέρνηση συνασπισμού και να εισαγάγει μεταρρυθμίσεις.

Στις αρχές Νοεμβρίου 1946 ήταν πλέον φανερό στην ελληνική κυβέρνηση ότι η ακεραιότητα της Ελλάδας αποτελούσε ζωτικό σημείο της αμερικανικής πολιτικής στη Μεσόγειο και ότι η Αμερική ήταν ενήμερη των κινδύνων που απειλούσαν την Ελλάδα από τις χώρες του βορρά. Σύμφωνα με το Φίλιππο Δραγούμη, υπουργό Πολέμου, Αμερικανοί αξιωματικοί του Πενταγώνου είχαν πει στον Έλληνα στρατιωτικό ακόλουθο στην Ουάσινγκτον ότι η κομμουνιστική πίεση θα εντεινόταν κατά τη διάρκεια του χειμώνα και της άνοιξης και ότι ο πόλεμος στην Ελλάδα θα κλιμακωνόταν. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, έλεγαν, είχαν αποφασίσει να ενισχύσουν τον ελληνικό στρατό. Προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε καθυστέρηση, ήταν προτιμότερο να διοχετευθεί αυτή η βοήθεια μέσω των βρετανικών υπηρεσιών που υπήρχαν στην Ελλάδα. Αυτή η βοήθεια δεν θα περιλάμβανε μόνο στρατιωτικό υλικό, αλλά και οικονομική ενίσχυση¹⁷. Ακριβώς την ίδια στιγμή, στις 6 Νοεμβρίου, ο υφυπουργός Dean Acheson είπε στον James Forrestal ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες περίμεναν από τους Βρετανούς να χορηγήσουν όπλα στην Ελλάδα· αλλά, αν οι Βρετανοί δεν ήταν σε θέση να το κάνουν, η αμερικανική κυβέρνηση ήταν διατεθειμένη να προμηθεύσει τα αναγκαία για τη μεταφορά όπλα¹⁸.

Το Νοέμβριο του 1946 η Ελλάδα αντιμετώπιζε τον κίνδυνο να χάσει τον πόλεμο χωρίς να έχει πολεμήσει. Η χώρα αντιμετώπιζε κίνδυνο εσωτερικό και εξωτερικό. Αυτοί οι δύο κίνδυνοι συνδέονταν μεταξύ τους· αν επαληθευόταν ο ένας, θα πραγματοποιούνταν και ο άλλος. Η μόνη σωτηρία για την Ελλάδα θα ήταν να εκμηδενίσει και τους δύο κινδύνους. Προκειμένου να αποτρέψει την απειλή επίθεσης από εξωτερικές δυνάμεις, η Ελλάδα ζήτησε από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών να εμποδίσει τους τρεις βόρειους γείτονές της να βοηθούν τους αντάρτες· και για να αποφύγει την εσωτερική κατάρρευση, η ελληνική κυβέρνηση προσέφυγε και πάλι στις Ηνωμένες Πολιτείες για οικονομική και στρατιωτική βο-

¹⁶ FR, 1946, VII, σ. 250-254.

¹⁷ Οικονόμου-Γκούρας, *Το Δόγμα Τρούμαν*, σ. 35-36.

¹⁸ FR, 1946, VII, σ. 262-263.

ήθεια.

Στις 3 Δεκεμβρίου 1946 η Ελλάδα διαμαρτυρήθηκε με προσφυγή της στο Συμβούλιο Ασφαλείας, επειδή οι αντάρτες οπλίζονταν και εκπαιδεύονταν σε ξένο έδαφος, επειδή η Αλβανία, η Βουλγαρία και η Γιουγκοσλαβία παρείχαν άσυλο σε Έλληνες φυγόδικους και υπέθαλπαν το βίαιο ανταρτοπόλεμο, ενεργώντας γενικά σε βάρος της δημόσιας τάξης και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας. Αυτή η κατάσταση ήταν πιθανό να θέσει σε κίνδυνο τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Η προσφυγή περιλάμβανε και το αίτημα να ερευνηθούν αυτές οι κατηγορίες από τα Ηνωμένα Έθνη. Η ελληνική κυβέρνηση είχε την πεποίθηση ότι με αυτό τον τρόπο θα επιβεβαιωνόταν η ορθότητά τους και έτσι θα δινόταν η δυνατότητα για μια διευθέτηση του όλου θέματος¹⁹.

Η ελληνική διαμαρτυρία περιλήφθηκε στην ημερήσια διάταξη του Συμβουλίου Ασφαλείας στις 10 Δεκεμβρίου 1946. Δύο μέρες αργότερα ο πρωθυπουργός Τσαλδάρης παρουσίασε τις απόψεις του. Υποστήριξε ότι επιθετικές πράξεις κατά της Ελλάδας διαπράττονταν στη βάση ενός συστηματικού σχεδίου που στόχευε στην απόσπαση της ελληνικής Μακεδονίας από την Ελλάδα και στην εγκαθίδρυση μιας λαϊκής δημοκρατίας στη χώρα, ενάντια στις επιθυμίες του ελληνικού λαού. Η τακτική αυτού του σχεδίου συνίστατο, αρχικά, στην εντατική προπαγάνδα υπέρ της ενσωμάτωσης της ελληνικής Μακεδονίας στην "Ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας" και, δεύτερον, στην ενεργό βοήθεια προς τις επαναστατικές ανταρτικές ομάδες που χρησιμοποιούσαν το έδαφος της Γιουγκοσλαβίας, της Βουλγαρίας και της Αλβανίας ως βάση για τις επιδρομές τους στο ελληνικό έδαφος²⁰. Την επόμενη μέρα οι αντιπρόσωποι της Γιουγκοσλαβίας, της Βουλγαρίας και της Αλβανίας απέρριψαν τις κατηγορίες της ελληνικής κυβέρνησης και δήλωσαν ότι αυτές είχαν ως μοναδικό στόχο να δημιουργήσουν σύγχυση στο βασανισμένο λαό της Ελλάδας και να παραπλανήσουν τη δημοκρατική κοινή γνώμη σε όλο τον κόσμο²¹.

Η Σοβιετική Ένωση, το Δεκέμβριο του 1946, ήταν πολύ καλά ενημερωμένη για το αυξανόμενο ενδιαφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών για την Ελλάδα. Η Ρωσία φοβόταν μια άμεση αμερικανική επέμβαση εκεί. Έτσι, στις 3 Δεκεμβρίου 1946, ο ραδιοφωνικός σταθμός της Μόσχας μετέδωσε ότι, σύμφωνα με καλά πληροφορημένες πηγές, οι Βρετανοί βρίσκονταν σε διαπραγματεύσεις με τους Αμερικανούς για να δώσουν τη συγκατάθεσή τους για την αποστολή μιας μικρής τουλάχιστον αμερικανικής δύναμης στη Βόρεια Ελλάδα, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η βρετανική θέση και να δημιουργηθεί το πρόσχημα για την παραπέρα παραμονή των βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα²². Στις 6 Δεκεμβρίου μια δεύτερη μετάδοση του ραδιοφωνικού σταθμού επιβεβαίωσε αυτές τις πληροφορίες και υπο-

¹⁹ United Nations Security Council, *Official Records*, 1st Year, 2d Series, New York 1946, σ. 170-172.

²⁰ *Ibid.*, σ. 565-570.

²¹ *Ibid.*, σ. 570-595.

²² Radio Moscow Broadcast, στο βιβλίο Xydis, *Greece and the Great Powers*, σ. 423.

στήριξε ότι το αμερικανικό κεφάλαιο προσπαθούσε να μετατρέψει την Ελλάδα σε αμερικανική αποικία· ότι οι αμερικανικές εφημερίδες προετοίμαζαν την κοινή γνώμη για μια πιο ενεργητική ανάμιξη των Ηνωμένων Πολιτειών στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας, διαδίδοντας προκλητικές πληροφορίες που ήταν δημιουργήματα της κυβέρνησης Τσαλδάρη, ότι δηλαδή η Ελλάδα απειλούνταν από επίθεση εκ μέρους των βόρειων γειτόνων της· τέλος, ο σοβιετικός σταθμός έκανε επίθεση στους Βρετανούς και Αμερικανούς πολιτικούς, οι οποίοι δημόσια ορκίζονταν πίστη στα ιδανικά της δημοκρατίας, της ισότητας των ανθρώπων και στις υψηλές αρχές του χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, ενώ στην πραγματικότητα καταπατούσαν αυτές τις αρχές. Κινούμενοι όπως πάντα από ένα στενό, εγωιστικό, υπολογιστικό συμφέρον, αυτοί οι πολιτικοί προσπαθούσαν να επιβάλουν την κυριαρχία τους σε άλλους λαούς²³.

Σύμφωνα με τον Byrnes, η αμερικανική κυβέρνηση έβλεπε με πολλή συμπάθεια την Ελλάδα και επιθυμούσε ιδιαίτερα να συμβάλει στην οικονομική της ανάκαμψη, μέσα στα πλαίσια των συνταγματικών δικαιωμάτων του προέδρου. Ωστόσο, οι Αμερικανοί αξιωματούχοι είχαν επηρεαστεί δυσμενώς από την έλλειψη ακριβείας του Τσαλδάρη και την πλήρη απουσία καλά προετοιμασμένων δεδομένων, στα οποία θα στήριζε τις υπερβολικές του απαιτήσεις. Η επίσκεψή του στην Ουάσινγκτον έφερε στο προσκήνιο τη σοβαρή κατάσταση στην Ελλάδα, αλλά και την ανικανότητα της αμερικανικής κυβέρνησης να τη βοηθήσει, προκειμένου να αποφύγει την οικονομική κατάρρευση και την επιβολή κομμουνιστικού ελέγχου, χωρίς να έχει την έγκριση του Κογκρέσου.

Στις αρχές του 1947 το δίλημμα των Αμερικανών ήταν ή να δώσουν μαζική οικονομική και στρατιωτική βοήθεια στην Ελλάδα ή να αφήσουν τη χώρα να μετατραπεί σε λαϊκή δημοκρατία. Η προοπτική μιας κομμουνιστικής Ελλάδας, η οποία θα έθετε σε κίνδυνο την Τουρκία και τη Μέση Ανατολή και, συνακόλουθα, την ασφάλεια της Δυτικής Ευρώπης, ανάγκασε τον πρόεδρο Τρούμαν να παρουσιάσει μπροστά στο Κογκρέσο στις 12 Μαρτίου 1947 και να ζητήσει την έγκριση βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία ύψους τετρακοσίων χιλιάδων δολαρίων²⁴.

Η αμερικανική κυβέρνηση χρησιμοποίησε την ευκαιρία της αποχώρησης των Βρετανών από την Ελλάδα για να αναγγείλει μια πολιτική, την οποία σχεδίαζε εδώ και καιρό. Η ίδια η βρετανική αποχώρηση δεν ήταν κάτι που θα προκαλούσε έκπληξη· αυτό που πραγματικά εξέπληξε τους Αμερικανούς αξιωματούχους ήταν ο αιφνίδιος τρόπος με τον οποίο η Βρετανία ανακοίνωσε την απόφασή της. Κανένας δεν περίμενε την αποχώρηση πριν το τέλος Μαρτίου. Οι Αμερικανοί χρειάζονταν τρεις ή τέσσερις μήνες για να ετοιμάσουν τις λεπτομέρειες της καινούριας πολιτικής τους προς την Ελλάδα. Η βρετανική αποχώρηση, ωστόσο, είχε καταλυτικά αποτελέσματα στα αμερικανικά σχέδια.

Εκτός από τη στρατηγική σημασία του “Δόγματος Τρούμαν”, οι οικονομικοί

²³ *Ibid.*, σ. 423-424.

²⁴ Για μια εκτενή παρουσίαση βλ. Β. Κόντης, *Η Αγγλοαμερικανική Πολιτική*, σ. 233-252.

παράγοντες ήταν επίσης πολύ σημαντικοί. Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι θεωρούσαν την Ελλάδα και την Τουρκία, καθώς και όλη την περιοχή της Μεσογείου, ως το κλειδί για την εξασφάλιση των πρώτων υλών και, κατά συνέπεια, για τη διατήρηση της αμερικανικής οικονομικής ισχύος. Οι πετρελαιοπηγές της Μέσης Ανατολής και το οικονομικό ενδιαφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών στην περιοχή της Μεσογείου, με άλλα λόγια η “ανοιχτή οικονομία”, είχαν ζωτική σημασία²⁵.

Ο αντικειμενικός στόχος των Αμερικανών στην Ελλάδα δεν ήταν να ανασυγκροτήσουν την ελληνική οικονομία, αλλά μόνο να κρατήσουν τον πληθωρισμό σε σημείο που να μην υπάρξουν δυσάρεστες συνέπειες για την πολιτική σταθερότητα και τη στρατιωτική προσπάθεια εναντίον των ανταρτών. Ένας σημαντικός στόχος του προγράμματος βοήθειας ήταν να αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη του ελληνικού λαού στην οικονομία και να δώσει ένα κίνητρο που θα ενίσχυε τις δικές του προσπάθειες για την ανάκαμψη.

Σε όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου, το στοιχείο που κυρίως περιέπλεκε τη διεθνή κατάσταση στα Βαλκάνια ήταν το ζήτημα της Νοτιο-Σλαβικής Ομοσπονδίας της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας. Μια πρόσθετη περιπλοκή προκαλούσε η διαδεδομένη υπόθεση ότι ένα από τα ομόσπονδα κράτη θα γινόταν μια μεγάλη Μακεδονία, η οποία θα περιλάμβανε ορισμένα εδάφη της Ελλάδας, με αποτέλεσμα να παραβιάζεται η εδαφική της ακεραιότητα. Μια σημαντική όψη του ελληνικού εμφύλιου πολέμου αποτελούσαν πάντοτε οι σχέσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας με τη Σοβιετική Ένωση. Στα πρόσφατα χρόνια, οι “αναθεωρητές ιστορικοί” απορρίπτουν ως αβάσιμους τους αμερικανικούς φόβους σχετικά με τα σχέδια των Σοβιετικών να καταλάβουν την Ελλάδα. Ισχυρίζονται ότι δεν υπήρχε κίνδυνος από την πλευρά της Σοβιετικής Ένωσης και ότι ο Στάλιν από την αρχή ήταν αντίθετος στην προσπάθεια των Ελλήνων κομμουνιστών να καταλάβουν την εξουσία. Γενικά, δεν υπάρχουν αποδείξεις που να στηρίζουν την άποψη ότι το 1946 ο Στάλιν ήθελε μια κομμουνιστική εξουσία στην Ελλάδα ούτε ότι, προετοιμαζόμενοι για τον “τρίτο γύρο”, οι Έλληνες κομμουνιστές ακολουθούσαν σοβιετικές οδηγίες. Υπάρχει, ωστόσο, μια βάσιμη πιθανότητα η Σοβιετική Ένωση να μην αποδοκίμαζε την προσπάθεια του ΚΚΕ να πάρει την εξουσία το καλοκαίρι του 1946, παρόλο που δεν ήταν πρόθυμη να δώσει στο ελληνικό πρόβλημα σημαντική θέση στην εξωτερική της πολιτική· ήθελε κυρίως να εκμεταλλευτεί τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο για προπαγανδιστικούς λόγους, ειδικά όταν η Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες επέκριναν την πολιτική της στην Ανατολική Ευρώπη. Ο Στάλιν άλλαξε κάπως τη στάση του απέναντι στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο μόνο μετά την εξαγγελία της αμερικανικής βοήθειας. Είναι γνωστό, για παράδειγμα, από τα έργα των Djilas, Dedijer και Kardelj ότι, το Φεβρουάριο του 1948, ο Στάλιν είπε στους Γιουγκοσλάβους ότι η “εξέγερση στην Ελλάδα πρέπει να τελειώνει”²⁶. Ούτε ο Djilas ούτε ο Dedijer αναφέρουν πουθενά στις μελέτες τους

²⁵ *Ibid.*, σ. 252-263.

²⁶ Vladimir Dedijer, *Tito Speaks*, London 1962, σ. 331. Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, New York 1963, σ. 181.

ότι ο Στάλιν ήταν αντίθετος στην ελληνική εξέγερση το 1946, ούτε ότι είπε στους Έλληνες να σταματήσουν τον ένοπλο αγώνα. Πράγματι, όταν ο Ζαχαριάδης πληροφορήθηκε τις συζητήσεις της Μόσχας από τους Γιουγκοσλάβους, δεν ανησύχησε αφού οι απόψεις αυτές δεν εκφράστηκαν κατευθείαν προς τους Έλληνες κομμουνιστές²⁷. Επιπλέον, όταν το Σεπτέμβριο του 1949 ο Ζαχαριάδης ρώτησε το Στάλιν σχετικά με τις πληροφορίες που του είχαν δώσει οι Γιουγκοσλάβοι, ο Σοβιετικός ηγέτης αρνήθηκε ότι είχε πει οτιδήποτε σ' αυτούς²⁸. Είναι φανερό ότι η έλλειψη πηγών καθιστά πολύ δύσκολη την αποσαφήνιση της σοβιετικής πολιτικής κατά το 1948. Σε κάθε περίπτωση, έχουμε αντιφατικές δηλώσεις. Το Μάρτιο του 1949 ο Στάλιν, συζητώντας το ελληνικό πρόβλημα με τον Αλβανό ηγέτη Εμβέρ Χότζα, δήλωσε ότι: "Όσον αφορά τον πόλεμο του ελληνικού λαού, εμείς πάντοτε τον θεωρούσαμε δίκαιο, τον υποστήριξαμε και τον ενισχύσαμε με όλη μας την καρδιά..."²⁹. Επίσης η συνάντηση του Στάλιν, τον Ιανουάριο του 1950, με το Χότζα, το Ζαχαριάδη και τον Παρτσαλίδη δίνει πρόσθετες αποδείξεις για το γεγονός ότι ο Σοβιετικός ηγέτης δεν ήταν αντίθετος στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο. Σ' εκείνη τη συνάντηση, η θέση του Ζαχαριάδη ότι ποτέ δεν θα είχε αρχίσει τον ένοπλο αγώνα αν ήξερε το 1946 ότι ο Τίτο θα πρόδιδε το ΚΚΕ επικρίθηκε αυστηρά από το Στάλιν, ο οποίος τόνισε ότι υπήρχαν η Βουλγαρία και η Αλβανία και ότι οι Έλληνες έπρεπε να πολεμήσουν για την ελευθερία του λαού, ακόμη και αν ήταν περικυκλωμένοι³⁰. Επιπλέον, επέκρινε τη Συμφωνία της Βάρκιζας, σημειώνοντας ότι οι Έλληνες κομμουνιστές δεν έπρεπε να την υπογράψουν και να παραδώσουν τα όπλα τους³¹.

Πάντως, οι συζητήσεις του Στάλιν με τους Γιουγκοσλάβους και τους Αλβανούς δεν δείχνουν αν ο ίδιος αντιτίθετο ή υποστήριζε τον ελληνικό εμφύλιο. Μπορεί κανείς να πει ότι η Σοβιετική Ένωση επέτρεψε στους Έλληνες κομμουνιστές να προχωρήσουν στην εξέγερση, με την προϋπόθεση ότι θα αναλάμβαναν πλήρη ευθύνη και ότι απέφυγε κάθε επίσημη επαφή με το ΚΚΕ. Αν η εξέγερση ήταν επιτυχής, τόσο το καλύτερο για τους Σοβιετικούς· αν αποτύχαινε, τότε οι Σοβιετικοί θα διατηρούσαν την επίσημη μη-ανάμιξη τους.

Σήμερα, οι υπάρχουσες πηγές αποδεικνύουν ότι μόνο τον Απρίλιο του 1949 η Σοβιετική Ένωση ζήτησε από τους Έλληνες κομμουνιστές να σταματήσουν τον ένοπλο αγώνα. Βέβαια, σε όλη τη διάρκεια του 1947-1948, "οι ειρηνιστές", τόσο από τους Έλληνες επαναστάτες όσο και από τους Σοβιετικούς, που επιδίωκαν την εξεύρεση μιας διπλωματικής διευθέτησης τον Ιούνιο του 1948, είχαν φέρει λίγα αποτελέσματα. Ωστόσο, τον Απρίλιο του 1949 η κατάσταση είχε αλλάξει ριζικά. Η απειλή μιας εισβολής κατά της Αλβανίας ανάγκασε το Στάλιν να διατάξει το

²⁷ Γιώργος Βοντίτσος-Γούσιας, *Οι αιτίες για τις ήττες, τη διάσπαση του ΚΚΕ και της ελληνικής Αριστεράς*, Αθήνα 1978, σ. 250.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Enver Hoxha, *With Stalin*, Tirana 1979, σ. 122.

³⁰ *Ibid.*, σ. 198.

³¹ *Ibid.*, σ. 197.

Ζαχαριάδη να σταματήσει όλες τις επιχειρήσεις του Δημοκρατικού Στρατού.

Στις αρχές Απριλίου η ελληνική κυβέρνηση, ξεκινώντας από την υπόθεση ότι η Κομινφόρμ θα ανακήρυσσε στο άμεσο μέλλον ένα “Μακεδονικό Κράτος” ως μέσο για την άσκηση πίεσης στον Τίτο, έστειλε ένα μνημόνιο στο Λονδίνο και την Ουάσινγκτον, όπου υπογράμμιζε τις εξαιρετικά επικίνδυνες συνέπειες για την Ελλάδα, τη Γιουγκοσλαβία, την Τουρκία, την Ιταλία και τις δυτικές δημοκρατίες γενικότερα, αν η Κομινφόρμ πετύχαινε να ανατρέψει τον Τίτο –είτε βίαια είτε με ανατρεπτικές ενέργειες στη Μακεδονία. Κατά συνέπεια, η ελληνική κυβέρνηση είχε τη γνώμη ότι οι δυτικές δυνάμεις έπρεπε να αναλάβουν μια ναυτική επιχείρηση κατά της Αλβανίας, η οποία θα έφερνε με βεβαιότητα τη γρήγορη κατάρρευση του καθεστώτος Χότζα και την κατάληψη της χώρας από τους δυτικούς. Αυτή η ενέργεια, η οποία θα μπορούσε να δικαιολογηθεί με αμυντικά επιχειρήματα και να συνδυαστεί με μια υπόσχεση αποχώρησης που θα εξαρτιόταν από τη σοβιετική συμπεριφορά στα Βαλκάνια, θα κάλυπτε τη δυτική πλευρά του Τίτο και “θα πρόσφερε στις δυτικές δυνάμεις ένα πολύτιμο εχέγγυο”. Το μνημόνιο επισήμαινε ότι ο ελληνικός ρόλος στις σχεδιαζόμενες στρατιωτικές επιχειρήσεις στα Βαλκάνια θα μπορούσε να αποδειχθεί ιδιαίτερα σημαντικός και ότι η βοήθεια προς την Ελλάδα θα έπρεπε να ρυθμιστεί ανάλογα³².

Η ελληνική πρόταση να αναληφθεί δράση κατά της Αλβανίας είχε διπλό στόχο: να προλάβει τον κίνδυνο χρησιμοποίησης της χώρας ως βάσης επιχειρήσεων κατά του Τίτο και να την αποκόψει από το Δημοκρατικό Στρατό, κάνοντας έτσι ευκολότερη την ήττα του. Στο σημείο αυτό, η ελληνική πρόταση ήταν εξαιρετικής σημασίας, εφόσον την 1η Απριλίου είχε ξεκινήσει μια μεγάλη επίθεση για την κατάληψη του Γράμμου από μια δύναμη ανταρτών που ερχόταν κατευθείαν από την Αλβανία. Για τους Βρετανούς, η πιθανότητα δράσης κατά της Αλβανίας ήταν μια δελεαστική υπόθεση, αλλά τους έφερνε σε άμεση σύγκρουση με τους Σοβιετικούς, καθώς μια αρκετά σημαντική σοβιετική στρατιωτική αποστολή βρισκόταν στη χώρα και σοβιετικά εμπορικά πλοία εφοδίαζαν τους Αλβανούς από το Δυρράχιο. Το Λονδίνο πίστευε ότι η πιο συμφέρουσα γραμμή δράσης κατά της Αλβανίας ήταν “η ενθάρρυνση ανατρεπτικών ενεργειών στο εσωτερικό της χώρας, όπου το τιτοϊκό στοιχείο παρουσιαζόταν ήδη ενεργό”³³.

Οι Αμερικανοί, από την πλευρά τους, δεν μπορούσαν να δεχτούν μια κατάληψη της Αλβανίας. Το ενδιαφέρον τους στρεφόταν στην ανάπτυξη μιας προσπάθειας προσέγγισης, η οποία θα υποχρέωνε την Αλβανία, τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία να δώσουν στην Ελλάδα, αλλά και μεταξύ τους, εγγυήσεις των συνόρων. Γι’ αυτό η Ουάσινγκτον υποστήριξε τις προσπάθειες του Herbert Evatt, του Αυστραλού προέδρου της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, για την ανανέωση των διπλωματικών σχέσεων με τους βόρειους γείτονες της Ελλάδας και

³² Public Record Office (London) Foreign Office (FO) 371/ 78398/ 4018, Η Ελληνική πρεσβεία προς το Foreign Office, Λονδίνο, 4 Απριλίου 1949. Department of State (DS) 868.00/ 4-149, Η Ελληνική πρεσβεία προς το Department of State, Ουάσινγκτον, 1 Απριλίου 1949.

³³ FO 371/ 78398/ 4018, Minutes, 4 Απριλίου 1949.

τη σύσταση μικτών επιτροπών για την αποτροπή συνοριακών επεισοδίων. Αυτές οι συζητήσεις είχαν ήδη αρχίσει το Νοέμβριο του 1948, αλλά δεν είχε γίνει καμιά πρόοδος εξαιτίας της αλβανικής επιμονής να παραιτηθεί η Ελλάδα από τις διεκδικήσεις της στη Βόρεια Ήπειρο και της γιουγκοσλαβικής απροθυμίας να υπογράψει μια διμερή συμφωνία, εκτός αν υπογράφονταν ταυτόχρονα συμφωνίες με την Αλβανία και τη Βουλγαρία. Ήταν, ωστόσο, παράλογο να περιμένει κανείς από την Αθήνα να κάνει μια τέτοια υποχώρηση μπροστά σε μια Αλβανία εχθρική, η οποία παρείχε σημαντική βοήθεια στο Δημοκρατικό Στρατό κυρίως από βάσεις που βρίσκονταν στην ίδια τη Βόρεια Ήπειρο. Ο Evatt, από την πλευρά του, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Αλβανία και η Βουλγαρία βρίσκονταν κάτω από ισχυρή πίεση των Σοβιετικών, προκειμένου να μην υπογράψουν καμιά συμφωνία με την Ελλάδα³⁴. Έτσι, όταν οι συζητήσεις επαναλήφθηκαν τον Απρίλιο-Μάιο του 1949, δεν ήταν καρποφόρες και καμιά συγκεκριμένη πρόοδος δεν συντελέστηκε.

Καθώς οι συζητήσεις της Επιτροπής Συμβιβασμού συνεχίζονταν, τα γεγονότα έξω από την Ελλάδα υπήρξαν καθοριστικά για τη μοίρα του Δημοκρατικού Στρατού. Η Σοβιετική Ένωση, πιθανώς μέσω των κατασκόπων της στο βρετανικό υπουργείο Εξωτερικών, πληροφορήθηκε το περιεχόμενο του ελληνικού μνημονίου και, φοβούμενη μια κατάληψη της Αλβανίας από τις δυτικές δυνάμεις αν ο εμφύλιος πόλεμος συνεχιζόταν, ζήτησε από το Ζαχαριάδη, στα μέσα Απριλίου, να σταματήσει τον ένοπλο αγώνα ως το τέλος Μαΐου 1949³⁵. Μια άμεση κατάληξη των σοβιετικών στόχων ήταν η ανταπόκριση του Andrej Gromyko προς την αμερικανική πρόσκληση, στις 26 Απριλίου, να αναλάβει απευθείας διαπραγματεύσεις με τους Βρετανούς και τους Αμερικανούς.

Με πρόσκληση του Gromyko ο Dean Rusk, βοηθός υπουργός Εξωτερικών, και ο Hector McNeil, υφυπουργός Εξωτερικών, συναντήθηκαν ανεπίσημα στη Νέα Υόρκη, στις 4 Μαΐου. Στη συνάντηση αυτή, ο Gromyko δεν έκανε κάποιες συγκεκριμένες προτάσεις, αλλά επανέλαβε εκείνες που είχαν ήδη γίνει στις 20 Απριλίου από το Μιλτιάδη Πορφυρογόνη, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ και ζήτησε κατάπαυση του πυρός, γενική αμνηστία και νέες εκλογές, στις οποίες θα έπαιρναν μέρος και οι δυνάμεις των ανταρτών. Ο Gromyko τόνισε ότι η κατάπαυση του πυρός και οι διαπραγματεύσεις για τις εκλογές θα ήταν μόνο το πρώτο βήμα. Επιπλέον, δεν έθεσε ζήτημα αποχώρησης των βρετανικών δυνάμεων ή διακοπής της αμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας και δεν επέκρινε το χαρακτήρα της ελληνικής κυβέρνησης. Ο Gromyko, ωστόσο, απογοητεύθηκε επειδή ούτε ο Rusk ούτε ο McNeil απάντησαν στις προτάσεις του. Πράγματι, ήταν πολύ δύσκολο για το Rusk να κατανοήσει τα κίνητρα της σοβιετικής πρότασης. Πίστευε ότι "...η στάση του Gromyko απέναντι στην Ελλάδα φανερώνει ότι οι Ρώσοι ίσως να έχουν πάρει πρόσφατα κάποια σημαντική στρατηγική απόφαση, η οποία δεν έχει

³⁴ FO 371/ 72350/ 13954, Foreign Office προς την πρεσβεία στη Σόφια, Λονδίνο, 16 Δεκεμβρίου 1948.

³⁵ Βοντίτσος-Γούσιας, *Οι αιτίες για τις ήττες*, σ. 501-502. Μήτσος Παρτσαλίδης, *Διπλή αποκατάσταση της εθνικής αντίστασης*, Αθήνα 1978, σ. 199.

ακόμη πλήρως αποκαλυφθεί. Για παράδειγμα, ίσως να έχουν αποφασίσει να εκμεταλλευτούν τις ευνοϊκές εξελίξεις στην Ασία και, προκειμένου να το πετύχουν με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο, επιδιώκουν να σταθεροποιήσουν τη θέση τους στην Ευρώπη... Όπως και να έχουν τα πράγματα, νομίζω ότι δεν έχουμε διεισδύσει στον πυρήνα της σημερινής πολιτικής τους θέσης”³⁶.

Στις 14 Μαΐου οι Rusk και McNeil συναντήθηκαν με τον Gromyko και τόνισαν ότι, παρόλο που επιθυμούσαν την αποκατάσταση της ειρήνης στην Ελλάδα, δεν μπορούσαν να διαπραγματευτούν σχετικά με το ζήτημα παρά μόνο σε ένα ειδικό διεθνές forum, το οποίο θα έδινε τη δυνατότητα πλήρους συμμετοχής της ελληνικής κυβέρνησης, ούτε ήθελαν να αναμιχθούν ή να αλλάξουν τη στάση των Ηνωμένων Εθνών στο ελληνικό ζήτημα, κεντρικό θέμα του οποίου ήταν τα βόρεια σύνορα. Επιπλέον, ο Rusk επανέλαβε ότι το κύριο πρόβλημα ήταν οι παράνομες ενέργειες των βόρειων γειτόνων της Ελλάδας, κυρίως της Αλβανίας και της Βουλγαρίας, οι οποίες χορηγούσαν βοήθεια στο Δημοκρατικό Στρατό και ότι, αν τελικά αποκαθίστατο η ομαλότητα, η εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα θα βελτιωνόταν ταχύτατα. Το σημαντικότερο γεγονός της συνάντησης ήταν τα συγκεκριμένα μέτρα που πρότεινε ο Gromyko: “(1) η Σοβιετική Ένωση θα ήταν πρόθυμη να πάρει μέρος σε μια αποστολή των μεγάλων δυνάμεων για την εποπτεία των νέων ελληνικών βουλευτικών εκλογών· (2) η Σοβιετική Ένωση θα ήταν πρόθυμη να συμμετάσχει σε μια επιτροπή των μεγάλων δυνάμεων για τον έλεγχο των συνόρων μεταξύ της Ελλάδας και των βόρειων γειτόνων της· και (3) κάθε εξωτερική στρατιωτική βοήθεια, σε υλικό ή προσωπικό, θα έπρεπε να αποσυρθεί από την Ελλάδα”³⁷. Ωστόσο, ούτε ο Rusk ούτε ο McNeil μπορούσαν να κάνουν κανένα σχόλιο στις προτάσεις του Gromyko. Δεν μπορούσαν να ξεκινήσουν ουσιαστικές συζητήσεις με τους Σοβιετικούς σχετικά με το ελληνικό ζήτημα χωρίς την ελληνική συμμετοχή”.

Κατά τη διάρκεια των συνομιλιών, η Σοβιετική Ένωση πληροφόρησε το Ζαχαριάδη ότι είχε κάνει συγκεκριμένες προτάσεις στους Αμερικανούς και τους Βρετανούς για μια ειρηνική λύση του ελληνικού προβλήματος. Ωστόσο, ο Δημοκρατικός Στρατός έπρεπε να αναστείλει προσωρινά τα σχέδια για υποχώρηση και να εντατικοποιήσει τις επιθετικές του προσπάθειες, προκειμένου να δώσει την εντύπωση ότι οι σοβιετικές προτάσεις δεν είχαν γίνει για λόγους αδυναμίας³⁸.

Είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι οι προτάσεις του Gromyko για εποπτεία των εκλογών και διεθνή έλεγχο των συνόρων αποτελούσαν απομάκρυνση από την αρχική σοβιετική πολιτική. Ως τότε, οι Σοβιετικοί είχαν συμφωνήσει ότι η

³⁶ DS 868.00/ 5-549, Memorandum of Conversation of Rusk-McNeil-Gromyko, Ουάσινγκτον, 5 Μαΐου 1949.

³⁷ DS 868.00/ 5-1849, Ο υπουργός Εξωτερικών προς την πρεσβεία στην Αθήνα, Ουάσινγκτον, 18 Μαΐου 1949.

³⁸ DS 868.00/ 5-1649, Ο υπουργός Εξωτερικών προς τον πρόεδρο Τρούμαν, Ουάσινγκτον, 16 Μαΐου 1949.

³⁹ Παρτσαλίδης, *Διπλή αποκατάσταση της εθνικής αντίστασης*, σ. 199.

διεθνής επίβλεψη εσωτερικών πολιτικών και στρατιωτικών εξελίξεων αποτελούσε αδικαιολόγητη παραβίαση της εθνικής κυριαρχίας. Προφανώς η πρωτοβουλία για την εξεύρεση πολιτικής λύσης μέσω διαπραγματεύσεων είχε ως στόχο να περιορίσει ό,τι ήταν ακόμη δυνατό από το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, εφόσον ο Στάλιν είχε ήδη αποφασίσει να δώσει ένα τέλος στον ένοπλο αγώνα. Η Μόσχα έκανε μια προσπάθεια να επαναφέρει το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας στην ελληνική πολιτική ζωή μέσω μιας ευρείας αμνηστίας και της διατήρησης της νομιμότητας του κόμματος, που θα του έδινε τη δυνατότητα να συνεχίσει ένα δυναμικό εσωτερικό πρόγραμμα.

Η θέση της αμερικανικής κυβέρνησης ήταν ότι δεν μπορούσε να παραιτηθεί από το δικαίωμά της να χορηγήσει στρατιωτική βοήθεια στην Ελλάδα. Ωστόσο, το πρόγραμμα στρατιωτικής βοήθειας είχε γίνει αναγκαίο εξαιτίας της κατάστασης που είχε δημιουργηθεί από την εξωτερική βοήθεια προς το ανταρτικό κίνημα. Για τους Αμερικανούς, η κατάσταση στην Ελλάδα δεν απαιτούσε ειδικές διαπραγματεύσεις ή συζητήσεις· πίστευαν ότι, αν ο Στάλιν επιθυμούσε ειλικρινά να συμβάλει στην ειρήνη και την ανόρθωση στον κόσμο, μπορούσε να το αποδείξει στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας την επιρροή του για να λήξει η βοήθεια και τότε το ελληνικό πρόβλημα θα λυνόταν⁴⁰. Τα σοβιετικά ενδιαφέροντα θα εξυπηρετούνταν καλύτερα μέσω των Ηνωμένων Εθνών παρά μέσω των διαπραγματεύσεων των μεγάλων δυνάμεων, γιατί οι άμεσες διαπραγματεύσεις σχετικά με την ελληνική κατάσταση θα σήμαιναν παραδοχή από τη Σοβιετική Ένωση ότι έλεγχε τους Έλληνες αντάρτες. Επιπλέον, η αμερικανική κυβέρνηση δεν μπορούσε να εμπλακεί σε συνομιλίες για το μέλλον της Ελλάδας χωρίς την ελληνική συμμετοχή.

Οι Βρετανοί είχαν ανάλογες απόψεις με τους Αμερικανούς, αλλά πίστευαν ότι, αν δινόταν κάποια απάντηση στους Σοβιετικούς, αυτή θα έπρεπε να περιλαμβάνει την απαίτηση να διακοπεί η βοήθεια που δινόταν από τους βόρειους γείτονες στο Δημοκρατικό Στρατό και ο ίδιος να παραδοθεί με όλο τον οπλισμό του. Η ελληνική κυβέρνηση, από την πλευρά της, δεν συμφωνούσε με τη σοβιετική εποπτεία των εκλογών, ούτε θα νομιμοποιούσε το Κομμουνιστικό Κόμμα, ούτε μπορούσε να προσφέρει αμνηστία στους αντάρτες πριν να παραδώσουν τα όπλα τους. Αισθανόταν ότι τα ελληνικά συμφέροντα θα θυσιάζονταν στους κομμουνιστές ως μέρος μιας γενικότερης ευρωπαϊκής διευθέτησης που θα επέτρεπε στους Σοβιετικούς να επέμβουν στις ελληνικές εσωτερικές υποθέσεις. Έτσι το όλο πρόβλημα έπρεπε να διατηρηθεί στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών και οι συζητήσεις με τους Σοβιετικούς να αναβληθούν⁴¹.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, η Σοβιετική Ένωση εξακολούθωσε να πιέζει για συζητήσεις σχετικά με το ελληνικό πρόβλημα. Πράγματι, η εφημερίδα *Pravda* ανέφερε σε κύριο άρθρο της στις 30 Μαΐου ότι η κατάσταση στην Ελλάδα

⁴⁰ DS 868.00/ 5-2049, Memorandum on US reaction to the Gromyko proposals, Ουάσινγκτον, Μάιος 1949.

⁴¹ DS 868.005/ 5-1949, Η πρεσβεία στην Αθήνα προς το Department of State, Αθήνα, 19 Μαΐου 1949.

θα μπορούσε να λυθεί μέσω των προτάσεων που είχαν γίνει νωρίτερα από τον Γρομυκο⁴². Είναι φανερό ότι το άρθρο αποτελούσε ένδειξη της ανυπομονησίας των Σοβιετικών να φθάσουν σε μια γρήγορη διευθέτηση του ελληνικού προβλήματος. Ωστόσο, παρά το μεγάλο σοβιετικό ενδιαφέρον, οι Αμερικανοί δεν επρόκειτο να συμβιβαστούν. Η εκτίμηση της ελληνικής στρατιωτικής κατάστασης έδειχνε σε αυτούς ότι οι Σοβιετικοί οδηγούνταν στην προώθηση των προτάσεων Γρομυκο εξαιτίας της αδυναμίας τους. Έτσι, περαιτέρω συζητήσεις με τη Μόσχα δεν πραγματοποιήθηκαν.

Στο σημείο αυτό, την ελληνική κυβέρνηση απασχολούσε ιδιαίτερα η βοήθεια που παρείχε η Αλβανία στο Δημοκρατικό Στρατό και μελετούσε μια εισβολή στη χώρα, σε συνδυασμό με τις επιχειρήσεις στο Βίτσι και το Γράμμο, που επρόκειτο να ξεκινήσουν περίπου στα μέσα Αυγούστου. Αν ο στρατός έπρεπε να σταματήσει στα σύνορα, θα προέκυπταν σοβαρές εσωτερικές δυσκολίες στην Ελλάδα, εφόσον οι Έλληνες δεν θα μπορούσαν να καταλάβουν γιατί ο στρατός δεν καταδίωκε τους αντάρτες στην Αλβανία. Το 1947 και 1948 ο ελληνικός στρατός είχε χάσει μια σίγουρη σχεδόν ευκαιρία να περικυκλώσει και να εξολοθρεύσει μεγάλες ανταρτικές δυνάμεις στο Γράμμο, εξαιτίας της διαφυγής τους πέρα από τα αλβανικά σύνορα. Τον Αύγουστο του 1947 και του 1948 οι αντάρτες αναδιοργανώθηκαν στην Αλβανία και ξαναπέρασαν αργότερα στην Ελλάδα για να συνεχίσουν τον αγώνα τους. Η Αθήνα, ωστόσο, είχε ειδοποιηθεί ότι θα ήταν απερισκεψία να επιτρέψει την είσοδο ελληνικών στρατευμάτων στην Αλβανία. Οι Αμερικανοί, παρόλο που δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένοι με την κατάσταση στην Αλβανία, ανησυχούσαν για τις πιθανές σοβιετικές αντιδράσεις και ιδιαίτερα για μια πιθανή γιουγκοσλαβική εισβολή στη Βόρεια Αλβανία. Μια άμεση ελληνική ή γιουγκοσλαβική ανάμιξη στη χώρα θα έθετε σε κίνδυνο τη δυνατότητα κατάληψης της εξουσίας εκεί μέσω μιας επανάστασης των αντικομμουνιστικών, φιλοδυτικών αλβανικών στοιχείων⁴³.

Παρά την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού και την υποχώρησή του στην Αλβανία στα τέλη Αυγούστου 1949, η ελληνική κυβέρνηση φοβόταν ότι οι ανταρτικές δυνάμεις θα έμπαιναν και πάλι στην Ελλάδα και θα άρχιζαν τον αγώνα. Γι' αυτό, στις 11 Σεπτεμβρίου, ο υπουργός Πολέμου Παναγιώτης Κανελλόπουλος προειδοποίησε την Αλβανία ότι η επανάληψη παροχής βοήθειας προς το Δημοκρατικό Στρατό θα προκαλούσε την ελληνική στρατιωτική επέμβαση, προκειμένου να καταστραφούν οι ανταρτικές βάσεις⁴⁴. Ήταν γενική η πεποίθηση ότι οι Έλληνες δεν έπρεπε να μείνουν άπρακτοι, τη στιγμή που οι προετοιμασίες συνεχίζονταν στην Αλβανία.

⁴² Foreign Relations of the United States, 1949, Vol. VI, *The Near East and Africa*, Washington 1977, σ. 352.

⁴³ Foreign Relations of the United States, 1949, Vol. V, *Eastern Europe*, Washington 1977, σ. 952-953.

⁴⁴ DS 868.00/ 9-1949, Η πρεσβεία στην Αθήνα προς το Department of State, Αθήνα, 14 Σεπτεμβρίου 1949.

Οι Αλβανοί, από την πλευρά τους, φοβούμενοι μια επίθεση του ελληνικού στρατού, αφοπλίζουν τους αντάρτες που εισέρχονταν στο έδαφός τους και επέμεναν ότι οι άνδρες του Δημοκρατικού Στρατού έπρεπε να εγκαταλείψουν την Αλβανία⁴⁵. Ενδεικτικό του μεγάλου σοβιετικού ενδιαφέροντος για την Αλβανία ήταν το γεγονός ότι ο Στάλιν συμφώνησε με τα αλβανικά μέτρα εναντίον όσων είχαν απομείνει από το Δημοκρατικό Στρατό, πιστεύοντας ότι ήταν απαραίτητα, εφόσον οι συνθήκες ήταν τέτοιες που έθεταν σε κίνδυνο την ανεξαρτησία της Αλβανίας⁴⁶.

Γενικά, μπορεί κανείς να πει ότι, παρά την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού και την αποτυχία των Σοβιετικών να διατηρήσουν οποιαδήποτε επιρροή στην Ελλάδα, ο Στάλιν πέτυχε τον αντικειμενικό στόχο του, κατάφερε δηλαδή να μη χάσει την Αλβανία. Εκεί, μετά τη ρήξη Χότζα-Τίτο το φθινόπωρο του 1948, η σοβιετική επιρροή έγινε δεσπόζουσα, καθώς η χώρα επαναπροσανατολιζόταν μακριά από τη Γιουγκοσλαβία και προς τη Σοβιετική Ένωση. Για το Στάλιν, το ελληνικό κίνημα μπορούσε να αναλωθεί, εφόσον είχε ήδη παραχωρήσει την Ελλάδα, τον Οκτώβριο του 1944, στη δυτική σφαίρα επιρροής.

⁴⁵ Για την αλβανική θέση βλ. Hoxha, *With Stalin*, σ. 130-154.

⁴⁶ *Ibid.*, σ. 197.